

Розвиток духовно-творчого потенціалу майбутніх учителів образотворчого мистецтва у процесі фахової підготовки з живопису

Музика Ольга Яношівна¹

Опубліковано	Секція	УДК
27.10.2023	Освіта/Педагогіка	378.015.31:[378.018.8:373.5.011.3-051:74]:75(045)

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10053493>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. У статті розглянуто особливості розвитку духовно-творчого потенціалу майбутніх учителів образотворчого мистецтва у процесі фахової живописної підготовки. Зокрема, автором проаналізовано низку сучасних наукових джерел, публікацій учених з теми дослідження, а також розкрито сутність ключових понять: «потенціал», «духовно-творчий потенціал», «фахова підготовка з живопису», «творча активність», «самореалізація». Розглянуто основні вимоги до фахової підготовки з живопису майбутніх учителів образотворчого мистецтва та методи, які є найбільш дієвими у вирішенні проблеми розвитку духовно-творчого потенціалу майбутнього педагога-художника. Доведено, що самостійна творча робота майбутніх учителів образотворчого мистецтва є вагомою складовою їхньої професійної підготовки, яка сприяє розкриттю потенціалу, розвитку фахових компетентностей, необхідних для їхнього професійного і творчого становлення.

Ключові слова: потенціал, духовно-творчий потенціал, фахова підготовка з живопису, творча активність, самореалізація, майбутні вчителі образотворчого мистецтва.

Development of the spiritual and creative potential of future teachers of fine arts in the process of professional painting learning

Annotation. The peculiarities of the development of the spiritual and creative potential of future teachers of fine arts in the process of professional painting learning are examined in this article. In particular, the author analyzed a number of modern scientific sources, publications of scientists on the topic of research, and also revealed the essence of key concepts: «potential», «spiritual and creative potential», «professional painting learning», «creative activity», «self-realization». The main requirements for the professional painting learning of future teachers of fine arts and the methods that are most effective in solving the problem of developing the spiritual and creative potential of the future teacher-artist are considered. It has been proven that the independent creative work of future teachers of fine arts is an important component of their professional training, which contributes to the development of the potential

¹кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри образотворчого мистецтва, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, <https://orcid.org/0000-0001-5724-2041>

and professional competences required for their professional and creative education and learning.

Pedagogical conditions for activating the development of the spiritual and creative potential of future teachers of fine arts in the process of professional painting learning have been defined such as: taking into account the age characteristics and individual creative abilities of everyone; creating an atmosphere of co-creation and dialogic interaction in the educational process; motivation for self-realization in painting; direction to reflection of one's own creativity.

Emphasis is placed on the important role of the teacher of professional disciplines in the development of the spiritual and creative potential of students, he should be a highly qualified master, creative, open to communication with his students. Undoubtedly, he should be an artist, a Methodist teacher, and a psychologist with a significant spiritual and creative potential, set on constant self-development and self-improvement.

Keywords: potential, spiritual and creative potential, professional painting learning, independent work, creative activity, self-realization, future teachers of fine arts.

Вступ

*«Духовне багатство людини – один із найважливіших показників її всебічного розвитку»
В. Сухомлинський*

В усі часи одним із найважливіших завдань системи освіти має бути формування духовних цінностей і розвиток творчого потенціалу підрастаючого покоління. Адже духовність – це відображення у системі мотивів особистості двох визначальних потреб: пізнання і соціальної потреби жити і діяти «для інших». З категорією духовності співвідноситься потреба глибинного пізнання себе, світу, пошук сенсу буття і свого призначення у житті.

Сучасна освіта, освіта складного, повного викликів і катаклізмів XXI століття, має орієнтуватися на особистість, громадянське суспільство, в якому пріоритети духовної культури, морально-духовних цінностей визначають навчально-виховну діяльність закладу освіти. Безумовно, питання формування духовних цінностей молоді у наш час, коли Україна переживає одну із найтрагічніших сторінок своєї боротьби за волю і незалежність, за право існування як суверенної держави, є особливо актуальною проблемою. З огляду на це, сучасна педагогічна наука та практика має вирішувати поставлене завдання: створення такої системи виховання в освітньому процесі, яка б змогла забезпечити високий рівень духовної культури підрастаючого покоління, всебічний розвиток кожної особистості, її нахилів, здібностей, талантів, а також створити необхідні умови для формування високоморальних цінностей і потреб.

В основоположних документах освітньої галузі України, зокрема в Законі України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012– 2021 рр., проекті Стратегії розвитку вищої освіти України на 2021–2031 рр., Концепції виховання дітей та молоді в національній системі освіти, Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, основна увага звертається на необхідність утвердження в освіті особистісно зорієнтованого підходу, який передбачає не тільки засвоєння здобувачами певного обсягу професійних знань, умінь, навичок (компетентностей), а й забезпечення гармонійного співвідношення її творчих і професійних якостей, розвиток неповторної індивідуальності, власного творчого стилю.

Ідеї високої духовної культури закладені у працях визначних українських педагогів-гуманістів: М. Драгоманова, Г. Ващенко, С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського, П. Юркевича та ін., у дослідженнях та концепціях провідних вітчизняних науковців у галузі мистецької освіти (Н. Гуральник, С. Коновець, Н. Миропольська, О. Михайличенко, Г. Ніколаї, О. Олексюк, О. Отич, Г. Падалка, Г. Побережна, О. Реброва, О. Рудницька, Г. Сотська, О. Шевнюк, О. Щолокова та ін.).

Роль мистецтва у розвитку творчої особистості майбутнього педагога, духовно-моральні принципи підготовки вчителя, удосконалення сутнісних основ педагогічної освіти, розглянули у своїх наукових працях С. Гончаренко, І. Зязюн, П. Воловик, М. Лещенко, О. Олексюк, О. Отич, Г. Падалка, О. Рудницька та ін.

Різні аспекти проблеми професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва вивчали Т. Батієвська, Н. Гатеж, А. Гордаш, О. Каленюк, О. Кайдановська, О. Колоянова, С. Коновець, Г. Кузьменко, Л. Лісунова, Ю. Мохірева, М. Пічкур, Л. Покровщук, О. Семенова, О. Смірнова, О. Сова, Г. Сотська, М. Стась, Т. Стрітьєвич, Т. Штикало та ін.

Зокрема, вчені досліджували питання формування художньо-педагогічної компетентності у процесі навчання декоративно-прикладного мистецтва (О. Смірнова), здатність до професійного саморозвитку (Т. Стрітьєвич); формування естетичного сприймання художніх творів засобами українського килимарства (О. Стрілець), формування професійної компетентності у процесі фахової підготовки (П. Пайдуков), формування естетичного сприйняття у процесі вивчення художньо-графічних дисциплін (Л. Лісунова) та ін.

Однак, не зважаючи на значний інтерес дослідників до проблеми фахової підготовки педагогів-художників, питання розвитку духовно-творчого потенціалу майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі вивчення фахових дисциплін ще залишається не повністю розкритим і вимагає додаткових наукових пошуків.

Метою статті є обґрунтування ролі фахової підготовки з живопису в процесі розвитку духовно-творчого потенціалу майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Результати

Проблема формування духовності, духовних цінностей, духовно-творчого потенціалу завжди була і залишається актуальною у будь-якому цивілізованому суспільстві. Вона належить до проблеми соціального характеру, оскільки пов'язана з такими поняттями, як формування і розвиток особистості.

Психічний розвиток особистості сучасна психологія і педагогіка розглядає не як пасивний процес її заохочення до усього досвіду, що був накопичений і узагальнений людством. Сутність психічного розвитку визначається активним внутрішнім процесом перероблення особистістю досвіду всього людства, його засвоєнням і формуванням на цій основі власного активного ставлення до дійсності, до себе.

Безумовно, саме духовність і моральність виступають тією ціннісно-гармонійною основою національної світоглядності, відповідального індивідуалізму, формуванню якого повинна бути підпорядкована вся освітня і виховна робота закладів освіти усіх ланок, в тому числі, вищої мистецько-педагогічної.

Проблему духовного вдосконалення досліджують у нерозривному зв'язку з визначенням сутності особистості, її творчої природи й здатності творити світ і саму себе відповідно до міри своїх цінностей.

Отже, для досягнення мети статті слід розкрити сутність ключових понять дослідження.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «потенціал» пояснюється як «величина, яка характеризує запас енергії тіла, що перебуває в даній

точці силового поля (електричного, магнітного тощо). Сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил т.ін, що можуть бути використані в якій-небудь галузі, ділянці, сфері. Запас чого-небудь; резерв. Приховані здатності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть виявитися за певних умов» [2, с. 902].

У психолого-педагогічних дослідженнях потенціал (від латинського *potentia* – сила) визначається як «системна якість людини, за допомогою якої реалізується наявна і можлива діяльність у формі праці, пізнання і спілкування» (І. Кучерявий, О. Клепиков [4, с. 30]); визначається його індивідуальною, неповторною сутністю (І. Маноха [6, с. 46]); є ядром духовного потенціалу, джерелом активності (В. Лихвар [5]).

Науковці О. Клепиков, І. Кучерявий вважають, що творчий потенціал є усвідомленням діяльнісного начала буття особистості, тобто, це - душевна енергія, здібності, сила, потенціальні можливості. Потенціал фіксує суперечність, джерело саморозвитку якогось явища, що реалізує себе, актуалізуючись [4, с. 19].

До структури творчого потенціалу особистості входять загальні й спеціальні здібності, які визначають готовність до здійснення різних видів діяльності, завдяки чому можливе досягнення високого рівня особистісного духовного розвитку. Філософсько-педагогічний підхід до проблеми творчого потенціалу особистості вказує на те, що у процесі власного гармонійного розвитку особистість може впливати на все, що її оточує, залишаючись при цьому абсолютно незалежною, тобто, автономною. Отже, ця властивість динамічна, оскільки піддається розвитку, постійно змінюючись.

Феномен «духовність» трактується філософами Г. Аванесовою, А. Адлером, М. Бахтіним, Л. Буєвою, С. Возняком, В. Ксенофонтовим, В. Лекторським, О. Луньовим, В. Мурашовим та ін. як гармонійність, цілісність, єдність особистості із самою собою, з іншими людьми, суспільством, природою, вищими силами.

Отже, поняття «духовність» з точки зору філософії – категорія людського буття, що означає здатність до самотворення і творення культури. Тобто, особистість може не лише відкривати, пізнавати та відображати все, що її оточує, а й бути його творцем. Відтак, духовність є інтегральною категорією, що виражає гносеологічну, моральну та творчу активність людини.

Стародавній мислитель і практик Патанджалі у давньоіндійському трактаті духовний потенціал трактував як свідомість, що вільна від неконтрольованих думок, емоцій, почуттів [7]. Така свідомість визначається рефлексією, вибірковістю, цілісністю і досягається завдяки правильно спрямованими вольовими зусиллями. Розумову інерцію, зверхність, лінощі, спотворене сприйняття світу, емоційну неконтрольованість, нездатність до концентрації уваги, інтроспекції та утримання медитативного стану Патанджалі вважав перешкодами на шляху пізнання власної духовної сутності. Психофізіологічними перешкодами можуть бути біль, відсутність контролю за життєвими обставинами та зайва активність, тобто, не здатність до зосередженості.

На переконання українського філософа Г. Сковороди, духовну людину творить шлях добра, через пізнання, усвідомлення і розуміння свого призначення у житті, своєї істинної духовності, природи. Він вважав, що людина народжується двічі: фізично й духовно. У кожного має бути духовний наставник – учитель, який стає другим батьком, матір'ю; прищеплює високі моральні якості – віри, надії, любові, справедливості, терпіння, мудрості, стриманості. Педагог повинен бути високодуховною особистістю, високо цінувати людську індивідуальність як у собі самому, так і в інших; поважати людей за їхні духовно-моральні якості й стримуватися від прояву будь-якого несправедливого відношення до ближнього. Лише педагог, чиє серце сповнене любові, творчим пошуком, духовним розвитком, є тим позитивним джерелом енергії, що зможе сформувати духовність особистості дитини [12].

На думку Піфагора (576-496 рр. до н.е.), навчати знанням можна лише ту людину, яка є високодуховною і в якій сформовані моральні цінності. А надання знань людині з низьким духовним потенціалом призводить до зла і має негативні наслідки.

Значний вплив на філософські ідеї духовного становлення людини мало вчення Платона (428-347 рр. до н.е.). Продовжуючи ідеї Сократа та Піфагора, Платон об'єднує три фундаментальні концепції — Краси, Добра та Істини. Вся подальша філософія завдячує введенням категорії ідеалу саме Платону. Для світського та релігійного розуміння духовності це поняття стало об'єднуючим. Отже, прагнення до ідеалу, як до досконалості у релігії, науці та мистецтві, є основою для поєднання різних світоглядних позицій та об'єднання духовного потенціалу людства.

Важливою умовою повноцінного розвитку особистості вчені вважають гармонійні взаємини між духом і тілом. З огляду на це, процес духовного розвитку людини слід розглядати в єдності з процесами емоційного, розумового та фізичного становлення.

У своїй науковій праці Е. Помиткін наголошує, що переважання духовних потреб спрямовує мислення та інші інтелектуальні процеси на пошук духовно значимої інформації, засобів самопізнання та духовного самовдосконалення, розкриття духовного потенціалу, побудови життєвої траєкторії на основі Краси, Добра, Істини, Любові, допомоги ближнім у процесі життєтворчості [11, с. 51].

Саморозкриття духовного потенціалу проявляється у духовній творчості особистості – творчості у внутрішньому світі, яка вимагає свідомого самовдосконалення, розвитку потенційних можливостей людини, завдяки чому вона може впливати на оточуючих, на власну долю, на світ загалом.

Роберто Ассаджіолі (1888-1974) розвивав ідеї трансперсональної психології, створивши авторську систему під назвою «психосинтез». Він стверджував, що поняття «духовне» відображає не лише ті переживання, які зазвичай вважаються релігійними, але й усе те, що відноситься до сприйняття та пізнання, всю людську активність і всі її функції, у яких одна спільна основа – володіння цінностями, більш високими, ніж загальноприйняті – такими як естетичні, етичні, героїчні, гуманістичні й альтруїстичні [1, с. 42]. Шлях розвитку духовного потенціалу вчений вбачав у духовному пробудженні, яке супроводжується розкриттям потенційних можливостей особистості.

Таким чином, враховуючи змістовий та функціональний підходи, вчені визначають духовність (від лат. *spiritus* – найтонший подих) – як якість, притаманну людині, що визначається усвідомленням єдності Буття та зумовлює потребу особистості у вдосконаленні внутрішнього і зовнішнього світу, спрямовує її до реалізації у власному житті ідеалів Добра, Краси та Істини [11, с. 24-25].

Спираючись на поняття сутності, В. Ямницький трактує духовність як «сутнісну характеристику людської природи, спрямовану на досягнення смисложиттєвих цінностей, в основі яких - реалізація ідеальних і трансцендентних потреб, що проявляються у формі саморозвитку, особистісного зростання й творчості» [16, с. 150-151]

На думку багатьох дослідників, з усіх духовних здібностей людини саме художня творчість є справжньою творчістю, яка сприяє повноцінному розвитку особистості та розкриття її творчих здібностей, потенціалу, реалізації особистісної неповторності.

З огляду на це, спробуємо обґрунтувати роль фахової підготовки з живопису у розвитку духовно-творчого потенціалу майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Освітньо-професійною програмою підготовки здобувачів вищої освіти Середня освіта (Образотворче мистецтво) передбачено вивчення фахової дисципліни «живопис» протягом усіх років навчання, адже вона є однією із основних, поряд із рисунком, композицією, декоративно-прикладним мистецтвом та ін. Безумовно, всі ці дисципліни

мають невичерпні можливості щодо розвитку духовно-творчого потенціалу особистості майбутнього вчителя, розкриття творчих здібностей і можливостей для самореалізації. Адже виконання програмних і творчих самостійних завдань вимагає включення до продуктивної образотворчої діяльності. На думку психологів, саме художня діяльність має найбільш придатні умови для розкриття творчого потенціалу особистості. У процесі творчості художник виражає свої думки й почуття, устремління до прекрасного, своє ставлення до того, що відбувається чи відбувалося в суспільстві.

Живопис – один із найважливіших видів образотворчого мистецтва, що означає «писати життя», «писати живо», тобто відтворювати навколишню дійсність за допомогою фарб. У живопису завдання образного відображення, розуміння й пізнання явищ і предметів об'єктивної дійсності розв'язуються за допомогою кольору, нероздільно пов'язаного з малюнком. Твори живопису створюються фарбами (олійними, водяними, восковими, клейовими та ін.), які наносяться на поверхню полотна, штукатурки, паперу, на керамічну поверхню тощо.

Художники пишуть полотна живописними і пластичними засобами, використовуючи виразні засоби малюнку й композиції. Отже, художньо-виразними засобами живопису є: колір, пляма, фактура і напрям мазка, форма, ритм колірних плям, контраст, симетрія або асиметрія, колірні й світлотіньові відношення, пропорції. Художні матеріали, які використовуються у живопису: акварель, гуаш, темпера, олія, акрил, пастель.

Головним засобом виразності в живопису є колір, а знання основних його характеристик (колірний тон, насиченість, світлота) значно впливає на розвиток творчих здібностей, що пов'язані з образно-емоційною сферою художньої творчості – здатність до створення художніх полотен за колірними характеристиками, оперувати, мислити кольором як виразним образотворчим засобом, відтворювати відповідно до задуму настроїв у роботах тощо.

Фахова дисципліна «Живопис» дає студентам знання про принципи побудови реалістичного зображення кольором на площині, формує «проективне мислення». Тому основною метою постановок в академічному живописі (натюрморт, інтер'єр, голова та фігура людини) є не вивчення засобів зображення, а оволодіння системою побудови художньої форми. Класичними принципами навчання живопису є принцип «від загального до часткового і від часткового до загального», що стосується кожного завдання, а також принцип послідовності стадій навчання в академічному курсі (вияв кольору – вияв форми кольором – вияв об'єму кольором – вияв простору кольором).

Тому процес зображення – це не сліпе копіювання природи, а процес мислення, аналіз і вивчення форми, визначення колірних і тональних відношень.

Процес засвоєння живописної грамоти вимагає включення в активну творчу діяльність, пошуку цікавих образних рішень, нових технік, індивідуального творчого стилю, авторського бачення, тобто, постійного саморозвитку, самовдосконалення.

Американський дослідник Міхай Чиксентміхайі в своїй праці «Потік: Психологія оптимального переживання» дає аналіз стану творчої особистості, коли вона повністю занурена у творчість і має змогу максимально розкрити свій потенціал. Цей стан він називає «поток». Автор досліджує цей ефективний стан на прикладі представників різних професій і виявляє, що емоційний підйом, натхнення, бажання творити, який відчувають художники, артисти, музиканти, є ресурсним, тобто таким, який містить невичерпні можливості й не потребує великих енергетичних затрат. Цей стан доступний у будь-якій справі, до нього треба прагнути – і не тільки в цілеспрямованій діяльності, а й у відносинах, у дружбі, в коханні [15, с. 3].

Як відомо, людина залежна від своїх емоцій та думок. Емоційний центр мозку безпосередньо пов'язаний із системою, яка відповідає за тривале зберігання інформації.

Тому ми запам'ятовуємо набагато легше емоційно забарвлену інформацію, ніж нейтральну. Деніел Гоулман переконаний, що для розвитку цілісної особистості «емоційний інтелект» значно важливіший, ніж «академічний інтелект». За його словами, «приблизно 20% вашого успіху визначається коефіцієнтом інтелекту, решта ж 80% – залежать від зовсім інших причин». Це твердження він наводить у своїй книзі «Емоційний інтелект». Позитивні й негативні думки, емоції можуть викликати зміни в роботі мозку, в процесах обробки, накопичення, зберігання і відновлення різної інформації, тобто фактично впливають на здатність вчитися, активно і успішно творити власне життя [3].

Беручи ці факти до уваги, основні положення цих досліджень ми використовуємо в організації занять з живопису, адже з огляду на нинішню ситуацію, коли навчання відбувається фактично у режимі постійного стресу і напруження, емоційний стан усіх учасників освітнього процесу має велике значення.

Ось деякі з них:

- у стані стресу розумова діяльність людини блокується, частково або повністю, руйнуються нейрони. При цьому виділяються гормони, які стримують розумові функції. У випадках хронічного стресу скорочується обсяг нейронних тканин у мозку. Тому перед використанням мозку для інтелектуальної діяльності слід звільнитися від гормонів стресу. Виробити допамін, що розблоковує розумові процеси головного мозку, допомагають заняття музикою, спортом, так само, як і вживання чорного шоколаду (для налаштування на творчу атмосферу можна використовувати легкий музичний супровід, бесіду тощо);
- думати і говорити про погані речі небажано, адже це викликає стрес, призводить до загальмування розумової діяльності. І навпаки, якщо говорити й думати про позитивне і приємне – розумова діяльність стимулюється. Тому створення позитивної, емоційно комфортної атмосфери є обов'язковою умовою ефективності будь-якого навчального процесу:
- якщо на студента викладач здійснює тиск, то в результаті особистість буде заблокована нейрохімічно. Якщо ж постійно повторювати студентам, що у них справжній талант до предмета, який викладається, то це найчастіше викликає виділення нейронних передавачів; і навіть у тих, хто відчував труднощі, почне зростати мотивація, що вплине на якість оволодіння відповідними компетентностями;
- якщо педагог використовує нові методи підтримки і стимулювання особистості студента (активізація всіх чуттєвих сприймань, розвиток образного мислення тощо), гіпокамп також може підключитися. Більше того, якщо педагог у цей час продемонструє свою посмішку, то виділення допаміну підтримає загальний успіх, підвищить бажання пізнавати нове.

Відтак, згідно досліджень нейропедагогіки, психологічні загрози затримують інтелектуальні та креативні процеси, адже викликають стрес. У випадку неправильних способів стимулювання відбувається те ж саме. Лише послідовна позитивна підтримка роботи, що виконується, постійне заохочення творчим педагогом є вірним видом винагороди. Це, безумовно, підтримує інтелектуальні й творчі процеси студентів, а отже, сприятиме побудові їхніх успішних життєвих траєкторій.

Як відомо, заняття живописом вимагають повної емоційної віддачі, тому атмосфера творчої співпраці викладача і здобувачів освіти – обов'язкова умова досягнення поставленого завдання. Також слід використовувати цікаві оригінальні предмети побуту для постановок натюрмортів, куточків інтер'єру, а на старших курсах – натурників з характерними, нетривіальними рисами обличчя, добирати колоритні

костюми тощо. Все це буде налаштовувати на позитивне художнє сприйняття, викликати естетичну насолоду, що сприяє розкриттю прихованого творчого потенціалу.

Наразі можна виокремити такі основні напрями вивчення феномену творчості в освітньому процесі:

- заміна принципу діяльності принципом взаємодії, системним підходом;
- об'єднання особистісного й когнітивного аспектів психології творчості;
- інтенсивний розвиток дослідження рефлексії;
- дослідження творчості не лише як діяльності зі створення продукту, адже не завжди творчість є створенням, вона може бути рекомбінацією відомих елементів;
- розуміння творчості як взаємодії суб'єкту та об'єкту, що спрямована на вирішення діалектичного протиріччя;
- вивчення умов, які необхідні для творчого процесу: об'єктивні (матеріальні й соціальні) та суб'єктивні (уміння, знання, розвинуті творчі можливості) [14].

На думку низки психологів (Д. Богоявленська, А. Маслоу та ін.) мотивація, цінності, певні риси особистості (незалежність, активність, нонконформізм тощо) відіграють вирішальну роль у творчому процесі. Як вважає Маслоу, креативність – це творча спрямованість, що від народження притаманна всім, але під впливом середовища більшістю втрачена.

Представники зарубіжної гуманістичної психології (А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс) розглядають особистість як цілісну систему, з можливістю самоактуалізації, що притаманна лише людині. Вони стверджують, що людська природа містить різноманітні здібності, потенції, нахили тощо, які завдяки потребі в самореалізації людина має актуалізувати й реалізувати у процесі свого життя.

Головною характеристикою творчої особистості А. Маслоу вважав прагнення до самоактуалізації, самовираження, самовдосконалення і саморозвитку. Науковими дослідженнями доведено, що гармонійний розвиток особистості може відбуватися лише за умови, що сама особистість спрямована на розвиток. Адже творчі люди (художники, поети, музиканти та ін.) вважають творчість невід'ємною частиною свого життя, її сенсом, можливістю реалізації свого «Я».

Отже, ми можемо констатувати, що емоційні переживання відіграють важливу роль у творчому процесі, він може бути успішним лише за умови емоційної активації мозку. Такий стан супроводжує написання літературних і художніх творів, наукові відкриття, креативне спілкування тощо. Вчені виявили стимулюючий вплив позитивних емоцій (радості) на креативність та її продукти. Однак, негативні емоції та почуття можуть і перешкоджати творчості. Це, зокрема, стосується страху, який заважає розвитку та реалізації творчого потенціалу особистості. Тому викладачам потрібно підтримувати віру вихованців у свої сили, допомагати, спрямовувати їх на творчі експерименти з різними художніми матеріалами, техніками. Тобто, освітній процес має відбуватися в атмосфері повної довіри, співтворчості й позитиву, що дасть змогу розкрити духовно-творчий потенціал кожного його учасника.

Відтак, питання розвитку духовно-творчого потенціалу особистості завжди залишається актуальною і надважливою науково-педагогічною проблемою, адже для цивілізованого суспільства прагнення до вершин досконалості, самореалізації й саморозвитку є особливо значимими. У будь-якій життєвій ситуації високодуховна людина буде протистояти моральному зубожінню й деградації, жорстокості, примітивізму, байдужості й егоїзму – усім проявам глибокої духовної кризи, які нині заволоділи багатьма представниками нашого суспільства у зв'язку з втратою людством універсальної ціннісної системи.

Для активізації процесу розвитку духовно-творчого потенціалу майбутніх учителів образотворчого мистецтва у процесі фахової живописної підготовки особливе значення

має наявність пізнавальної мотивації: прагнення до самостійного надбання нових знань, умінь і навичок, цілеспрямованість дій, прагнення до нешаблонного виконання творчого завдання тощо. Пізнавальна спрямованість активізує процес творчої діяльності, що ефективно впливає на розвиток духовно-творчого потенціалу. Це виявляється у прагненні творчої особистості до самостійної роботи, що характеризується внутрішньою мотивацією до нових форм діяльності, пошуків нестандартних рішень, нових художніх технік, тобто, прагнення до індивідуальності.

Самостійна робота у художньо-педагогічній освіті має важливе значення, адже згідно навчальних планів підготовки фахівців половина часу, який відведений на вивчення дисципліни, йде на самостійне опрацювання. Тому можна вважати, що самостійна робота студентів повинна стати невід'ємною частиною їхньої щоденної праці.

Для активного, творчого студента властивим є вияв глибокого інтересу до знань, напруження уваги, розумових і фізичних сил для досягнення поставленої мети. Активність як якість особистості – це здатність до енергійного виконання діяльності, тобто важливо не лише здійснити самостійний пошук чогось нового, завдяки власним силам, а й зробити це активно, енергійно.

Для вирішення цього питання педагогу слід збуджувати і постійно підтримувати у студентів стан активної зацікавленості науковими і мистецькими цінностями; всією системою освіти, навчання і виховання; послідовно і цілеспрямовано формувати інтерес, як важливу властивість особистості, що сприяє творчій самостійності, гармонійному, всебічному розвитку.

При цьому вирішальну роль відіграє позиція самого педагога, його творча енергія, харизма, атмосфера свободи думки. Серед основних прийомів досягнення цієї мети можна назвати: постійний інтерес до роботи студентів; доступні, різнопланові творчі завдання; заохочення різних відповідей і способів виконання завдань; розкриття особистісної значущості зробленого кожним студентом; навіть у помилковій відповіді чи роботі слід відшукати зерно раціональності; не підкреслюючи почуття провини після зробленої помилки.

Також важливою умовою створення творчої атмосфери на заняттях є організація викладачем ситуації успіху, адже це запам'ятовується, залишає слід у пам'яті, формує бажання досягнути поставленої мети.

Ситуація успіху – це різновид педагогічної ситуації, яка виражається готовністю здобувачів включитися в освітній процес на рівні своїх індивідуальних можливостей і забезпечує для цього необхідні умови. При цьому беремо до уваги те, що ситуація успіху розвиває нестандартне мислення, бажання до творчої самореалізації, формує у здобувача позицію активного учасника пізнавального процесу.

Також вирішенню поставлених завдань сприяють створення в процесі навчання проблемно-творчої ситуації, коли здобувач, прагнучи втілити в життя художній образ, який сформувався в його уяві, змушений вдосконалювати не тільки базові навички, а й виконавську майстерність [13, с. 17].

Активізації творчої діяльності здобувачів на заняттях сприяють окремі практичні методи та прийоми, серед яких: спільний пошук учасниками освітнього процесу способів досягнення виразності творчої роботи, вибір відповідної художньої техніки виконання роботи, використання асоціативно-образного зв'язку музики й образотворчого мистецтва, спеціальних короткочасних вправ на вивільнення творчої енергії, прийом паралельної діяльності викладача і студентів [8].

Отже, цілеспрямованість і пізнавальна активність здобувачів вищої освіти можна вважати одним із провідних принципів особистісного становлення майбутнього фахівця, який має важливе значення у практичній художньо-творчій діяльності. Адже

студент є не пасивним об'єктом педагогічних дій, а активним його учасником, суб'єктом освітнього процесу. Активна, свідома робота як під керівництвом педагога, так і самостійна, сприяє якісному засвоєнню матеріалу, формуванню вмінь, навичок і гармонійному розвитку здібностей. Власні потреби, мотиви, устремління впливають на навчальну діяльність студентів і формуються в цій діяльності [8].

Творча активність, безумовно, сприяє творчому самовираженню особистості. На думку О. Рудницької, творче самовираження доповнює опановані знання і вміння багатством внутрішніх переживань, активізуючи образи підсвідомості, сприяє цілісному розвитку особистості [9, с. 96].

Тому слід спонукати студентів до виконання творчих робіт різного напрямку, використовувати різні матеріали і техніки, їх поєднання і комбінування з метою знаходження свого неповторного індивідуального творчого стилю.

Г. Падалка у своєму дослідженні визначає три провідні позиції, на яких ґрунтується особистісно-орієнтований підхід у контексті мистецької освіти:

1) спрямування освітнього процесу з мистецьких дисциплін на розвиток особистості кожного;

2) визнання необхідності максимального сприяння художньому розвитку – розширенню можливостей сприймання, формуванню мистецько-виконавських умінь і навичок, активізацію творчого потенціалу, здатності до художньої творчості, розвитку спеціальних мистецьких здібностей;

3) ствердження суб'єктної ролі учня в процесі мистецького навчання, тобто він має виступати як суб'єкт освітнього процесу, активний його учасник [10, с. 72–73].

Виходячи з вищесказаного, визначимо основні завдання мистецько-педагогічної освіти щодо розв'язання порушеної проблеми:

- збудження внутрішнього потенціалу особистості, мотивації, потягу до творчості;
- утвердження системи діалогу і співробітництва між учасниками освітнього процесу;
- свобода вибору (підтримка проявам індивідуального творчого пошуку);
- рівноцінність прямого і зворотного зв'язку;
- спонтанне наростання складності вимог до поставлених завдань;
- орієнтація педагога на саморозвиток особистості студента, гармонійне формування його духовно-естетичних потреб, ціннісних орієнтацій.

Висновки

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що розвиток духовно-творчого потенціалу майбутніх учителів образотворчого мистецтва у процесі фахової підготовки у закладах вищої освіти передбачає залучення здобувачів до художньо-творчої діяльності на основі співтворчості, діалогічної взаємодії з викладачами фахових дисциплін. Позитивна внутрішня мотивація до духовно-творчого саморозвитку стимулює потребу в самопізнанні, самовдосконаленні, сприяє пошуку неповторного індивідуального творчого стилю, спрямовує на самовираження і самореалізацію у своїх творах.

Активна самостійна творча діяльність, участь у колективних творчих виставках, проєктах, конкурсах та фестивалях, пленерах, майстер-класах – необхідні складові фахової підготовки майбутніх педагогів-художників, які сприяють розкриттю потенціалу, розвитку фахових компетентностей, необхідних для їхнього професійного і творчого становлення. Безумовно, важливу роль у цьому відіграє особистість педагога фахових дисциплін, який має бути висококваліфікованим майстром своєї справи, творчим, відкритим для спілкування зі своїми вихованцями, здатним до кожного знайти індивідуальний підхід, особливо у нинішніх умовах воєнного стану. Відтак, він має бути

і художником, і педагогом-методистом, і психологом, володіти значним духовно-творчим потенціалом, налаштованим на постійний саморозвиток і самовдосконалення.

Проблемою для подальших досліджень вбачаємо питання оволодіння художньою майстерністю у процесі фахової підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва, як необхідної передумови професійної і творчої самореалізації.

Список використаних джерел

1. Ассаджіолі Р. Психосинтез: теорія і практика. М. : REFL-book, 1994. 314 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К., Ірпінь, ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
3. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Пер. з англ. С. Л. Гумецької. Х. : Віват, 2019. 512 с. – (Серія «Саморозвиток»).
4. Кучерявий І. Т., Клепиков О. І. Творчість – основа розвитку потенційних джерел особистості : [навч. посібник]. К. : Вища шк., 2000. 288 с.
5. Лихвар В. Д. Розвиток художньо-творчого потенціалу молодших школярів у процесі образотворчої діяльності : дис. ...на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : спец. 13.00.07 – «Теорія та методика виховання». Харків, 2003. 247 с.
6. Маноха І. П. Человек и потенциал его бытия. К. : Стимул, 1995. 218 с.
7. Махариші Патанджалі. Йога-сутра [Електронний ресурс] / Махариші Патанджалі // Переклад з санскриту О.П. Островської і В.І. Рудого. Режим доступу : www.myshambhala.com/books/yoga/index.htm
8. Музика О. Я. Цілеспрямованість і творча активність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва як основа особистісного становлення // *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2012. № 5(1). С. 48-53. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2012_5%281%29_9.
9. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: [навчальний посібник]. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. 360 с.
10. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). К. : Освіта України, 2008. 274 с.
11. Помиткін Е. О. Психологічна діагностика духовного потенціалу особистості : посібник. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 144 с.
12. Сковорода Г. Пізнай в собі людину. Львів : Світ, 1995. 528 с.
13. Туманов І. М. Рисунок, живопис, скульптура: Теоретико-методологічні основи комплексного навчання: Навчальний посібник. Львів: Аверс, 2010. 496 с.
14. Філософія освіти : навчальний посібник / за заг. ред. В. Андрущенко, І. Передборської. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 329 с.
15. Ямницький В. М. Психологія життєтворчої активності особистості : [монографія]. Одеса : СВД Черкасов М. П. ; Рівне : РДГУ, 2004. 360 с.